
Tomislav Reškovic, *Filozofija: udžbenik filozofije za 4. razred gimnazije*, Zagreb: Profil, 2008, 431 str.

Tomislav Reškovic profesor je filozofije, logike i književnosti u Privatnoj klasičnoj gimnaziji u Zagrebu. Autor je nekoliko znanstvenih članaka i suradnik u nekoliko institucija na području obrazovanja: Nacionalnog centra za vanjsko vrednovanje obrazovanja, Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, te Instituta Otvoreno društvo. Tomislav Reškovic također je autor udžbenika iz etike za treći razred srednje škole *Bioetika*.

Udžbenik *Filozofija* nalazi se na popisu odobrenih udžbenika i pripadajućih dopunskih nastavnih sredstava za školsku godinu 2010/2011. odobrenom od Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, te se može službeno koristiti kod izvođenja nastave filozofije u srednjim školama. Ovaj udžbenik za sada predstavlja jedinu konkurenciju udžbeniku iz filozofije Borisa Kalina. Podijeljen je u devet poglavlja, pojmovnik i popis imena. Svako poglavlje, osim prvog, obrađuje po jednu filozofsku disciplinu i podijeljeno je u tri dijela označena slovima A, B i C. Prvi dio svakog poglavlja, označen slovom A, donosi izvorne tekstove filozofa, kratke biografske podatke o svakom filozofu čiji je tekst priložen, te pitanja za vođenje čitanja. Autor u predgovoru ističe kako se zadaci za vođenje čitanja mogu koristiti prije i poslije čitanja izvornog teksta. Ako se pitanja koriste prije čitanja izvornog teksta, pomoći će čitatelju pronaći bitne dijelove teksta. Ako se koriste nakon čitanja, pomoći će čitatelju oblikovati sažetak teksta. Drugi dio svakog poglavlja, označen slovom B, donosi zadatke za rješavanje koji se ne nadovezuju na tekstove, već na probleme koji se obrađuju u pojedinom poglavlju. Treći dio svakog poglavlja, označen slovom C, donosi autorov tekst u kojem je sažeto obrađena tema koja se obrađuje u poglavlju. Tekstom C autor nastoji uvesti čitatelja u problematiku te objasniti glavne pojmove i teorijske pravce iz područja koje se obrađuje u poglavlju. Pored teksta C čitatelj može pronaći ukratko objašnjene pojmove koji se po prvi puta pojavljuju, filozofe koje autor udžbenika spominje i teme koje obrađuje na dotičnoj stranici. Teme koje Reškovic obrađuje u udžbeniku su: filozofija, svijet, bog, znanje, um, moral, politika, umjetnost i čovjek.

Prvo poglavlje udžbenika nosi naslov "Filozofija". Reškovic poglavlje započinje neobičnim odlomkom koji na prvi pogled ističe besmisao i beskorisnost filozofije:

... filozofija ionako nije ništa drugo nego neka vrsta avangardne koreografirane drame u kojoj namrgođeni glumci jedni drugima tronutim glasom prepričavaju besmislene viceve koristeći se nekim bizarnim riječima (*bitak? tubitak? bivstvovanje? jastvo?*), dok se gledatelji zblenuto gledavaju i

nisu posve sigurni jesu li oni na pozornici budale ili oni na pozornici od njih prave budale. (37)

To naravno nije cilj autora udžbenika. Smatram kako ovim isječkom Reškovic želi na zabavan i pristupačan način čitatelja zainteresirati za filozofiju. Tekst C i odabrani tekstovi u dijelu B čitatelju pojašnjavaju što je filozofija, što istražuje, koji je njezin doprinos u razvoju znanosti, te zašto se treba proučavati. Čitatelj se u ovom poglavlju također upoznaje s filozofskim disciplinama i razlikom između filozofije i religije, te filozofije i ostalih znanosti.

Drugo poglavlje udžbenika nosi naslov "Svijet". Autor u ovom poglavlju čitatelja upoznaje s metafizikom. Prikazuje suprotstavljene ideje o svijetu kao kozmosu i svijetu kao kaosu. Obrađuje pojmove uzroka, kauzaliteta, determinizma i slobode. Prikazuje teorije idealizma, materijalizma, dualizma, panteizma i panlogizma. Također ukratko prikazuje teleološku sliku svijeta, te govori o smislu pitanja o prirodi svijeta i filozofskoj šutnji.

Treće poglavlje udžbenika nosi naslov "Bog". Autor u ovom poglavlju prvenstveno obrađuje pojam boga. Zatim raspravlja o zlu u svijetu, čudima, religiji, stvaranju svijeta, teoriji evolucije, svijetu bez boga, te pokušava utvrditi što bi bilo kada bi bog postojao i kada ne bi postojao. Prikazuje teorije teizma, deizma i panteizma. Iznosi apriorne i aposteriorne dokaze za božje postojanje, te njihove kritike.

Četvrto poglavlje nosi naslov "Znanje". Autor u ovom poglavlju čitatelja upoznaje s epistemologijom. Govori prvenstveno o znanju i istini, te ističe percepciju, iskustvo i mišljenje kao izvore znanja. Zatim raspravlja o dosegu spoznaje i pouzdanosti našeg znanja. Autor također prikazuje teorije racionalizma, empirizma, skepticizma i Kantovu teoriju spoznaje.

Peto poglavlje nosi naslov "Um". Autor u ovom poglavlju govori o filozofiji uma i čitatelja upoznaje s glavnim problemima te discipline: odnos duha i tijela, odnosno uma i mozga, te o problemu identiteta. Također iznosi teorije dualizma, idealizma i fizikalizma. Čitatelju savjetujem da u ovom poglavlju pročita tekst *Gdje sam?* američkog filozofa D. C. Dennetta. Riječ je o filozofsko-znanstveno fantastičnoj priči u kojoj glavnom liku operacijom odstrane mozak iz tijela te uspostave radio vezu između mozga i tijela kako bi se mogao uputiti na opasan zadatak tijekom kojeg njegov mozak ne bi mogao preživjeti. Priča na zanimljiv način problematizira odnos uma i mozga, te problem osobnog identiteta. Smatram kako je ovaj tekst prikladan učenicima u srednjoj školi zbog toga što na pristupačan i zanimljiv način prikazuje dva složena problema s područja filozofije uma.

Šesto poglavlje nosi naslov "Moral". Autor u ovom poglavlju čitatelja upoznaje s etikom. U skladu s tim prikazuje normativnu etiku, primije-

njenu etiku, teleološku etiku, deontološku etiku, etiku vrline i metaetiku. Autor također upoznaje čitatelja s etičkim teorijama eudaimonizma, hedonizma, utilitarizma, egoizma, te etikom dužnosti i etikom prava. Raspravlja i o etičkom skepticizmu, relativizmu, te aktualnim moralnim problemima poput pobačaja, eutanazije, patriotizma i odnosu čovjeka spram prirode. Čitatelj u ovom poglavlju može pronaći tekst *Budućnost ljudske prirode: na putu prema liberalnoj eugenici?* njemačkog filozofa i sociologa J. Habermasa. Tekst tematizira problem genetskog programiranja. Riječ je o djelovanju kojim roditelji budućem djetetu pomoću manipulacije gena programiraju svojstva koja smatraju poželjnima. Habermas ističe kako je takvo djelovanje moralno upitno. Tekst je zanimljiv i savjetujem zainteresiranom čitatelju da ga pročita. Također smatram kako ovom tekstu nije mjesto u udžbeniku za srednju školu. Tema koju Habermas problematizira u ovom tekstu trenutno ne predstavlja etički problem, dok postoji mnoštvo zanimljivih i stvarnih etičkih problema koji su u udžbeniku već obrađeni. Smatram kako nema nikakve potrebe za dodatnim opterećivanjem učenika pored postojećeg nastavnog plana i programa iz filozofije za gimnazije koji je u startu preopširan.

Sedmo poglavlje nosi naslov "Politika". Autor u ovom poglavlju čitatelja upoznaje s političkom filozofijom. Govori o pojedincu, zajednici, slobodi, jednakosti, pravima, pravednosti i demokraciji. Raspravlja o tome zašto ljudi žive u zajednici, čemu služi država, tko ima pravo vladati, te o različitim političkim teorijama poput anarhizma i liberalizma. Čitatelju savjetujem da u ovom poglavlju pročita tekst *Anarhija, država i utopija* američkog filozofa R. Nozicka. Riječ je o tekstu u kojem Nozick iznosi kontroverznu teoriju o ultraminimalnoj državi. Ultraminimalna država više sličí zaštitarskoj službi nego državi kakvu poznajemo. Prema Nozicku država zadržava monopol na uporabu sile ali zaštitu pruža samo onim građanima koji su spremni uslugu zaštite platiti. Tekst tezu o minimalnoj državi dovodi do krajnjih granica i predstavlja dobar materijal za diskusiju tijekom nastave.

Osmo poglavlje nosi naslov "Umjetnost". Autor u ovom poglavlju čitatelja upoznaje s estetikom. Iznosi definiciju umjetnosti i objašnjava pojam genija. Također prikazuje teorije o umjetnosti kao oponašanju i predstavljanju, kao izrazu i kao stvaranju. Autor raspravlja i o obliku umjetničkog djela, te o mogućem kraju umjetnosti.

Deveto poglavlje nosi naslov "Čovjek". Autor u ovom poglavlju čitatelja upoznaje s antropologijom. Govori o ljudskoj prirodi i o tome postoji li uopće ljudska priroda. U sklopu te teme Reškovic raspravlja o čovjeku kao racionalnom biću, duhovnom biću, biću simbola, ljudskoj egzistenciji i smislu života. Također ističe čovjekovu iznimnost i neprirodnost.

Izvođenju nastave filozofije u srednjoj školi može se pristupiti na tri načina: povijesni, problematski i povijesno-problematski. Tomislav Reškovac je ovaj udžbenik predvidio za problematski pristup predavanju filozofije. Prednost ovog pristupa u odnosu na povijesni jest u tome što se učenik može dubinski uputiti u problematiku određene filozofske discipline, dok se povijest filozofije stavlja u drugi plan. Autor je udžbenik upravo tako i napravio. Stavio je naglasak na filozofske probleme, a ne na činjenice iz povijesti filozofije. Biografije i bibliografije pojedinih filozofa uvrštene su u udžbenik, ali je iz samog dizajna udžbenika jasno da autor na njima ne inzistira. Na primjer, u četvrtom poglavlju Reškovac po prvi puta donosi tekst Johna Lockeja. Tekst se proteže na dvije i pol stranice, dok je biografski podatak o Lockeju dugačak tri rečenice, a u jednoj rečenici navedena su dva najvažnija Lockeova djela. Učenici koji filozofiju u srednjoj školi rade po ovakvom programu imat će bolje poznavanje filozofskih problema, ali će biti slabo upućeni u povijest filozofije i faktografiju.

Svakako bih pohvalio autorove tekstove pod oznakom C. Vrlo su temeljiti, dobro uvode čitatelja u problematiku, dobro objašnjavaju temeljne pojmove i prikazuju glavne teorije na području koje obrađuju. Pitanja pod oznakom B kvalitetno su sastavljena i potiču na dubinsko promišljanje o prikazanoj problematici. Posebno bih pohvalio pitanja pod oznakom B u poglavlju koje se bavi politikom. Svako pitanje je kratak tekst o jednom problemu iz političke filozofije, a od učenika se zahtijeva da sam promisli o problemu i iznese svoje mišljenje ili rješenje problema, te da ga promotri kroz prizmu jedne ili dviju teorija iz političke filozofije. Izvorni tekstovi filozofâ prilagođeni su radu u nastavi. Podijeljeni su u kraće relativno nezavisne odlomke, tako da se ne moraju čitati u cjelini, pogotovo ako je određen tekst duži. Pitanja za vođenje čitanja usredotočuju čitatelja na bitne dijelove teksta.

Udžbenik ima i određene nedostatke. Prvi nedostatak je struktura poglavlja. Tekst koji uvodi u određenu filozofsku problematiku nalazi se na samom kraju poglavlja. Upravo u tom tekstu Reškovac uvodi temeljne pojmove i glavne teorije dotične problematike, te kako i sam ističe, daje "veliku sliku" problematike. Ako je tako, ne razumijem zašto je tekst na kraju, umjesto na početku poglavlja. Uvodi se uobičajeno nalaze na početku, a ne na kraju određene cjeline. U skladu s tim, zainteresiranim čitateljima savjetujem da poglavlja u udžbeniku čitaju redom, po dijelovima poglavlja: C, A, B.

Preostala tri problema s udžbenikom odnose se na Reškovićev odabir izvornih tekstova. Kao prvo, autor udžbenika stavlja veliki naglasak na suvremenu filozofiju, a posebice na suvremenu analitičku filozofiju.

Prvenstveno smatram kako to nije primjereno za srednju školu. Učenike u srednjoj školi trebamo nepristrano upoznati sa svim filozofskim strujama, te im samostalno prepustiti da odluče koja je struja bliža njihovim filozofskim interesima. Posljedica ovakvog odabira tekstova jest u tome što u udžbeniku nedostaje mnogo filozofa i njihovih tekstova s kojima bi učenici trebali biti upoznati, zato što tako nalaže *Nastavni plan i program filozofije za gimnazije* i *Ispitni katalog znanja iz filozofije za državnu maturu*. Na primjer, u udžbeniku nema niti jednog teksta F. Petrića, G. Bruna, F. Bacona, A. Schopenhauera, S. Kierkegaarda i drugih, ali zato možete pronaći tekstove D. Parfita, D. Dennetta, T. Nagela i drugih suvremenih filozofa. Reškovac je u udžbenik također uvrstio tekstove autora koji se ne bave filozofijom ali su imali povremene izlete u filozofiju poput R. Dawkinsa, J. Bronowskog, J. Ratzingera i drugih manje poznatih autora. Gradivo filozofije, i to samo ako se usredotočimo na – uvjetno rečeno – klasične filozofe, preopširno je da bi se obradilo u cijelosti prema postojećoj satnici filozofije u gimnazijama. Naravno da i autori koji se ne bave filozofijom mogu imati zanimljive filozofske zamisli, ali smatram da bi na nastavi filozofije u srednjoj školi učenike prvenstveno trebalo upoznati s klasičnim filozofima. Postojeći program filozofije za gimnazije preopširan je i nastavnici ga redovito ne stignu obraditi, i nije jasno kada će stići obraditi gradivo koje predlaže autor ovog udžbenika. Suvremena filozofija i zanimljive misli izletnika u filozofiju primjereni su za studente filozofije, ali su previše za učenike koji se tek upoznaju s filozofskom misli.

Unatoč primjedbama, ovo je poučan i pristupačan udžbenik – ako se poglavlja čitaju redosljedom C, A, B – kojim autor nastoji učenike uvesti u proučavanje filozofije. Preporučio bih ga profesorima filozofije u gimnazijama i studentima nastavničkog smjera filozofije, zato što unatoč nedostacima predstavlja dobar zbornik izvornih tekstova filozofa prilagođenih obrađivanju na nastavi. No preporučio bih ga i laicima koji se žele upoznati s filozofskom problematikom te učenicima koji filozofiju žele upoznati kroz izvorne tekstove filozofâ.

Bruno Pušić

Sveučilište u Zagrebu – Hrvatski studiji
Znanstveno-učilišni kampus Borongaj
Borongajska cesta 83d
10 000 Zagreb
dna.restless@gmail.com